

Ірина ДЕРЕВЧУК

магістр історії

аспірант кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського

Львівського національного університету ім. І. Франка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9776-5127>

e-mail: iraderevcuk@gmail.com

СЕМАНТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ МЕШКАНЦЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ 60–80-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАМ'ЯТІ ДИТИНИ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

На базі усноісторичних глибинних інтерв'ю досліджено особливості виховання дітей та формування їх національної ідентичності у польських сім'ях на українсько-польському пограниччі у 60–80-х роках ХХ ст. З'ясовано, що ці особливості могли змінюватися залежно від місця проживання, компактної чи розсіяної присутності польської спільноти, а також типу виховання та атмосфери в самій сім'ї. Зазначено, що станом на початок 1980-х років сім'ї з польських усе більше ставали змішаними, а отже, легше піддавалися асиміляції в українські та радянські простори.

Обґрунтовано, що вибір власної ідентичності, який документально затверджувався у 16 років під час отримання паспорта та заповнення граfi «національність», був очевидним для дітей, які вирости у повністю польській сім'ї, та утрудненим для дітей зі змішаних родин, у яких спосіб повсякдення і батьківський вплив схиляли їх то в один, то в інший бік. Проаналізовано особливості функціонування історичної пам'яті та причини її затирання у польських родинах на етапі передавання між поколіннями. Визначено, що основними чинниками ідентичності для дитини була мова і Костел. Зауважено, що вивчення польської мови для більшості респондентів починалося з раннього дитинства, а її засвоєнню сприяло родинне середовище, польські книжки і телебачення.

Доведено, що Костел відігравав подвійну роль – як місця молитви та покаяння, так і площини зустрічі та спілкування у межах польської національної спільноти, хоча в більшості міст і сіл пограниччя костели закрито, а добиратися у сусідні було довго і важко, батьки ходили на Меси з дітьми. Стверджено, що інтеграції дітей в українське середовище сприяло товариське спілкування українською мовою, натомість радянська ідентичність накладалася ззовні через школу, шляхом обов'язкового вивчення російської мови і пропагандистських повчань. Наголошено, що у підсумку більшість вихідців із польських сімей прийняли подвійну польсько-українську ідентичність у формі лояльного поєднання польської національності та українського громадянства.

Ключові слова: дитинство, українсько-польське пограниччя, історія повсякденності, радянське повсякдення, усна історія, національна ідентичність.

Радянське дитинство на українсько-польському пограниччі мало деякі унікальні характеристики, що формувалися через близькість кордону, взаємодію різних культур і впливів західного світу. Дитинство на межі 60–80-х років XX ст. можна розглядати під кутом зору формування одразу трьох національних ідентичностей: української, польської та радянської, які поєднувалися і взаємодіяли між собою в єдиному часо-просторі. Особливістю цієї взаємодії було те, що діалоги і конфронтації, які виникали між українцями, поляками та представниками радянської влади, з одного боку, не створювали особливих перешкод для дитинства цих років, а з іншого – наповнювали його відповідно до власних смислів і принципів. Перебуваючи під тиском радянської ідеології та зумовлених нею норм поведінки, поляки й українці, навіть намагаючись виховувати своїх дітей у любові і повазі до Польщі та України, відповідно, не могли показати їм на практиці, що означає бути патріотом своєї Батьківщини.

Каменем спотикання на їх шляху завжди були межі та правила радянської буденності, дуже конкретні і подекуди жорстокі. Централізована система слідувала за тим, щоб виконання законів та правил відбувалося повсюдно, незалежно від регіону. У реальності ж радянські правила наштовхувалися на людей та їх ментальність, яка на пограниччі західного регіону була досить стійкою і погано піддавалася радянзації. Почасти поляки вчилися бути радянськими людьми на вулиці, а вдома, потайки, за зачиненими дверима не соромилися власної мови та національності. Страх перед зросійщенням і внутрішня непокора новим правилам призвели до того, що в дітей, які зростали у родинях поляків на українсько-польському пограниччі, сформувалася власна ідентичність, яка не мала нічого спільного з українською та суттєво відрізнялася від ідентичності однолітків-співвітчизників, які проживали за кордоном, тобто у Польщі.

Мета статті – на основі усноісторичних матеріалів простежити особливості формування ідентичності в дітей, що виховувалися у польських родин на українсько-польському пограниччі, дослідити впливи соціуму й сім'ї на процеси їх дорослішання, виявити чинники, які сприяли захисту власної ідентифікації від повної асиміляції в український і радянський простори, порівняти самоідентифікацію дитини з колективними уявленнями, а також, проаналізувавши причини й тематику «замовчування», встановити особливості затирання історичної пам'яті в сім'ях.

Основним джерелом для дослідження були усноісторичні матеріали, зібрані за допомогою інтерв'ювання осіб, які вважають себе поляками або виросли у польських сім'ях на українсько-польському пограниччі в 60–80-х роках XX ст. Проаналізовані інтерв'ю, записані у рідних для респондентів містах та селах, що на прикордонні, – в Яворові, Мостиськах, Крисовичах, Стрілецькому, де збереглася зона компактного проживання польського населення. Інтерв'юєрка у процесі глибинного інтерв'ю працювала за попередньо укладеним питальником, який містив питання про радянську буденність, особливості пропаганди та її впливи, а також мовну, релігійну та національну ідентифікації у розрізі проблем становлення та набору особистісних переконань і суспільних стереотипів. Матеріали інтерв'ю стали вичерпним джерелом для аналізу особливостей повсякдення, індивідуальних

і колективних практик удома та в соціумі. Мікроісторії респондентів дали змогу доповнити канву соціально-історичних процесів, дослідити її впливи на щоденність дітей і проаналізувати роздуми дорослих про вибір самоідентифікації, який наштотхувався на впливи родичів і суспільства, стереотипи та упередження. До уваги взято також матеріали інтерв'ю з українцями, які жили поруч. Вони відповідали на аналогічні питання, а також роздумували над проблемами сусідства, інакшості польського середовища та його впливи на локальну культуру. Отримані матеріали допомогли краще зрозуміти поляків, їх поведінку і способи комунікації зі зовнішнім світом, розглянути процеси радянзації польського простору пограниччя очима спостерігача, який мимоволі ставав учасником цих процесів.

Матеріали усноісторичних досліджень доповнені теоретичною базою, сформованою на основі української та польської історіографії. Умовно її можна поділити на дослідження, які дають змогу зрозуміти феномен пограниччя, заглибитися у тематику формування ідентичностей та краще пізнати ментальність поляків і радянську дійсність. Показовими працями в питаннях пограниччя є напрацювання Наталії Нікон, яка досліджує виміри пограниччя та аналізує їх як культурний, соціальний і політичний феномен у контексті формування ідентичностей на українському заході (Нікон, 2019). У статті «Пограниччя як соціокультурний феномен» історикinja Ярослава Верменич проаналізувала пограниччя крізь призму формування національної та культурної ідентичностей (Верменич, 2012). Польський історик Володимир Меджецький (Włodzimierz Mędrzecki) у статті «Польсько-українське пограниччя. Польська перспектива» акцентував на поняттях «креси», «українські етнічні землі» та, власне, «пограниччя», а також на протиріччі у варіантах історичної пам'яті між ними (Mędrzecki, 2010).

Серед праць за темою формування ідентичності варто зупинитися на напрацюваннях Стефанії Макаренко, яка досліджує національну ідентичність крізь призму взаємодії та формування індивідуального «Я» особистості (Макаренко, 2012), та Віталія Кривошеїна, який через протистояння «ми–вони» досліджує психологічні аспекти взаємодії та конфронтації відносин влади й опозиції, що можна транслювати і на взаємовідносини на пограниччі (Кривошеїн, 2017). Мавгожата Гловацька-Грайпер (Małgorzata Głowacka Grajper) проаналізувала польські середовища на теренах колишнього СРСР, зосередивши увагу на демографічному зрізі, мовній і релігійній ситуаціях, статистичних даних (Głowacka Grajper, 2013). Узагальнений ментально-етнографічний портрет поляків ХХ ст. сконструював Олег Калакура, який проаналізував проблеми і виклики, з якими зіткнулася польська спільнота у процесі збереження культурної та мовної ідентичності (Калакура, 2006). Широка історіографічна база дає змогу у комплексі проаналізувати пограниччя й умови формування польської ідентичності, а також синтезувати складнощі та випробування крізь призму світогляду тогочасної дитини.

Ідентичність та стереотипи у просторі пограниччя: теоретичний аспект.

Важливим чинником для формування ідентичності та становлення стереотипів (як позитивних, так і негативних) є простір. Саме в різноманітті просторових конструктів – фізичних і символічних, які взаємодіють, накладаються, протиставляються і взаємно доповнюють одні одних, особа знаходить себе і власне місце серед чисельних індивідуальних і колективних уявлень про світ. Особливим конструктом

у цьому аспекті є простір пограниччя, який є стиком двох або більше культур і ментальностей, а одночасно й найкращим лакмусом, який визначає моменти ескалації конфлікту та міжнаціонального напруження, шукає теми для діалогу та сприяє формуванню ідентичності (Верменич, 2012, с. 71). Досліджуваний простір українсько-польського пограниччя увібрав у себе різноманіття двох культур, із характерними відбитками на них пануючих імперій, обмінявся мовними конструктами та поведінковими зразками. Стійкість цього простору зумовлена багатовіковою історією співжиття українців і поляків, які через війни та міжособистісну боротьбу вчилися вести діалог і шукати примирення¹ (Верменич, 2012, с. 72).

Тісний контакт сприяв формуванню та поширенню низки стереотипів про себе та «своїх», а також про них, тобто «чужих». Стереотипи є частиною колективних уявлень про себе і світ. Вони формуються під час соціалізації особи і мають ознаки стійкості та ірраціональності, виступаючи як важливий мотив спонуки дій індивіда (Зашкільняк, 2009, с. 9). У суспільстві стереотипи функціонують як інструмент історичної пам'яті, яка, з одного боку, береже зв'язок поколінь, а з іншого – окреслює межі власного культурного ареалу і допомагає навіть дитині «зрозуміти свою належність до певної соціальної групи» (Зашкільняк, 2009, с. 16). Позитивне чи негативне емоційне забарвлення стереотипів є продуктом епохи, яка через своїх сучасників виражає суспільну думку і транслює її на ширші верстви (Аркуша, 2009, с. 144). В уяві українців поляк був впертим, байдужим, гоноровим, але водночас мав вищий рівень почуття національної гідності, побожності, інтелігентності (Калакура, 2006, с. 182). У суспільних уявленнях побутовав стереотип поляка-пана та поляка-католика (Сілецький, 2009, с. 124).

Незважаючи на ескалацію конфліктів у різний історичний час, на побутовому рівні міжособистісні контакти між поляками й українцями у малих локальних спільнотах базувалися радше на добросусідстві та взаємодопомозі, ніж на історичних стереотипах, які більше функціонують у політичній площині. Водночас на стереотипи, ментальність та етнічну культуру поляків пограниччя у другій половині ХХ ст. впливали глобалізація, урбанізація, соціалістичні експерименти та наслідки війни, депортацій, переселень, репресій, атеїзації, зросійщення і формування « нової спільності – радянського народу » (Калакура, 2006, с. 183). Пограничний простір тут виступав не тільки контактною зоною між мешканцями пограниччя, сусідніми народами та державами, а й залишався простором множинності ідентичностей та стереотипів, у якому вони формувалися та взаємодіяли (Нікон, 2019, с. 111).

Ідентичності за своєю сутністю є багатоаспектними, що пояснюється значною кількістю соціальних зв'язків та відносин, які набуває людина протягом життя (Трошинський, 2018, с. 9). Людина крізь призму власного розвитку та впливів ззовні проходить шлях самоідентифікації, основою якого є взаємодія за схемою «свій–чужий»/«ми–вони» (Кривошеїн, 2017, с. 266–268). Якщо людина не може самоідентифікуватися своєчасно, то це негативно впливає на механізми спадковості

¹ Розглядаючи пограниччя як «стиковий культурний простір», польські науковці розробили власний алгоритм взаємодії двох культур за схемою: зіткнення–конфлікт–сусідство–контакт. Ця схема наочно демонструє тип відносин українців та поляків на пограниччі (Верменич, 2012, с. 72)

культури. Історики, окрім родової (статевої), територіальної (місцевої та регіональної), соціоекономічної, релігійної, етнічної та національної ідентичностей (Сміт, 1994), виділяють додатково органічну ідентичність (що означилася з народженням) та ідентичність інституційну (згідно з соціально-політичними інститутами). Тож людина може себе ідентифікувати одночасно з двома націями. До прикладу, ідентифікувати себе поляком за походженням, покладаючись на родове коріння, поведінкові стереотипи, внутрішні переконання та відчуття, а одночасно вважати себе українцем за громадянством, мовою спілкування і культурою (Явір Іскра, 2014). Така ситуація типова для пограниччя, де змішані шлюби (зокрема, між поляками та українцями) залишаються звичним явищем. Діти у таких сім'ях часто мають подвійну ідентичність.

Окрім т. зв. «подвійної» самоідентифікації, трапляються випадки, коли особа може усвідомлювати своє етнічне походження, але не визнавати його. Такий феномен був поширений у Радянському Союзі, коли представники різних етносів та національностей могли ототожнювати себе з росіянами. Причини таких дій були різними: страх дискримінації, надії на кар'єрні перспективи, вплив ідеології, пропаганди та цілеспрямованої політики зросійщення, обмеження звичних культурних практик, що притаманні власному етносу. Потребує уваги той факт, що після розпаду СРСР значна частина громадян, які за паспортом стали росіянами, прагнули відшукати свою первісну національність, тобто повернути етнічне походження, яке отримали з народженням (Трошинський, 2018, с. 23).

У контексті осмислення ідентичностей та стереотипів особливий сенс у питанні їх формування надаємо саме пограниччю як простору реальному та значною мірою уявному. Подвійний вплив культур на свідомість індивіда діяв двояко: або вмикав захисні установки щодо національної свідомості, або призводив до неясного самовизначення, або до відсутності будь-якого самовизначення у принципі (Kłoskowska, 1992). Тому життя на пограниччі для дитини, з одного боку, ускладнювало самоідентифікацію, а з іншого – давало ширшу візію та вибір для запозичення саме тих інструментів і практик, які здавалися найбільш затребуваними.

Дитинство у польських сім'ях: формування ідентичностей. Радянський часопростір 60–80-х років ХХ ст. на пограниччі культур створював складні умови та правила для зростання дітей і формування їх національних ідентичностей. Метою радянської пропаганди було виховати «гідних радянських громадян», які б власної національності не мали та були позбавлені реальних знань про історію. Левова частка ідентичності дитини в баченні радянських ідеологів зводилася до «червоного»: календаря, прапора, краватки. Дитині мали прищеплювати любов та повагу, а головне – вдячність до держави, яка «все найкраще віддає дітям». Така реальність змушувала поляків щодня робити вибір: чи розмовляти польською у колі родини, чи привчати дітей до мови оточення, чи наголошувати на польських традиціях і культурі, чи, навпаки, нівелювати історичні корені та етнічну приналежність. Загалом, полякам вдавалося зберігати національну ідентичність та за закритими дверима власних домівок відповідно виховувати дітей. Цьому сприяли і близькість кордону та зв'язок із Польщею, через який впливи Заходу були відчутнішими, порівняно з іншими регіонами Української РСР, а також вагоме значення віри та Костелу.

Формування польської ідентичності через виховання, мову, Костел і традиції було виразнішим у сім'ях, де обоє батьків були поляками. З часом таких сімей на пограниччі ставало менше. Все більш поширеною ставала практика змішаних шлюбів (Калакура, 2006, с. 183), у яких українці та поляки родичалися і створювали вже власну, не завжди абсолютно польську чи українську реальність. У статті спробую виокремити загальні тенденції, які простежувалися у більшості сімей, як чисто польських, так і мішаних, де польська складова мала вагомий вплив.

Кордоном ідентичності поляків була мова і Католицька церква, повагу до яких закладали і виховували змалку. Практикували польську мову переважно вдома, за зачиненими дверима власних помешкань або у вузькому колі однодумців. Для дітей у таких сім'ях польська мова була рідною (Інтерв'ю з Ядвігою, 2023 р.). Часто зразком мовних практик, а також оплотом «польськості у себе вдома», що проявлялася в інтелігентності, виваженості та релігійності, ставали бабуся і дідусь: «Але я всю ту інтелігенцію, таку інтелігентність власне запам'ятала від своєї бабусі і діда, бабуся Гелена і дідусь Томаш, дядек Томаш. Власне що таке ставлення один до одного було дуже гарне, ніколи там поганого слова не чула, щоб дід бабусі сказав, ця така якась культура мені власне що заклалося з дитинства, ці такі гарні стосунки і ця релігійність, ця побожність власне передалася з цієї сім'ї» (Інтерв'ю з Лілею, 2016 р.).

Роль бабусі й дідуса була великою ще й тому, що батьки багато працювали і не мали достатньо часу на виховання дітей, а кілька поколінь у сім'ї здебільшого проживали разом. Саме дідусь і бабуся були тією «живою пам'яттю і традицією», які застали польську незалежність, пережили війну та шукали власні способи інтеграції у радянський простір (Інтерв'ю з Яною, 2021 р.). Спілкування з ними для дітей було унікальним досвідом, який, з одного боку, був дуже символічним, бо створював відчуття тягlosti історії та культури Польщі у сімейній і громадській традиціях, а з іншого – звертав увагу на болісну правду, яка ховалася десь між упевненістю в завтрашньому дні і втратою всього в полум'ї війни та в агонії «соціалістичного добробуту».

Зв'язок поколінь тримався на усних переказах, спогадах і нечисленних фотографіях. Допитливих дітей цікавили історії, веселі та сумні, з практик повсякдення та досвіду війни. Про останню не всі бабусі й дідусі розповідали охоче, боячись своєю правдою нашкодити сім'ї. Особливо фільтрували сказане при дітях, щоб ті не бовкнули зайвого в школі чи на вулиці. Так, історії з трагічним кінцем у розмовах із дітьми могли закінчуватися вигаданим позитивним розв'язанням. Багато цінних спогадів так і залишилися непочутими та втраченими, а уроки досвіду найближчих – не до кінця засвоєними. Так затирався і зникав цілий пласт історії емоцій того часу, важливі віхи повсякдення та традиції, які з плином часу все більше спрощувалися і примітивізувалися. Повсякденні практики та досвід війни поступово затиралися, їх витісняли інші конструкти пам'яті.

Тривкішими виявилися духовні обряди. Старше покоління у більшості сімей були ревними католиками (Інтерв'ю з Елеонорою, 2023 р.). Діти як основні свідки релігійних практик дізнавалися про Бога, Костел та Святі меси в розмовах і спільних молитвах, які звучали за замкненими дверима оселі польською мовою. Респонденти згадують, що саме молитви «Отче наш» і «Богородице Діво» були їхнім першим вивченим напам'ять текстом, ще до того, як вони пізнали перші дитячі

віршики, пісеньки чи алфавіт: «Мама була на роботі, тата в той час вже не було, і фактично перші молитви я не знала по українськи, нас навчила бабця польською мовою «Ojczyzna nasza» (з пол. – «Отче наш») і «Zdrowaś Maryjo» (з пол. – «Богородице діво»)» (Інтерв'ю з Яною, 2021 р.). Більшість костелів були замкненими та перетвореними на склади. Тому часто спільні молитви організовували у когось удома. Дорога до кількох діючих костелів для більшості була довгою, часом пішки потрібно було йти до 50 км. Це важке випробування як для батьків, так і для дітей усе ж вважалося важливим не тільки для релігійних практик, а й для відчуття себе католиком, а значить поляком. Особливо цінно було приступити до сповіді та таїнств у часі Різдва й Великодня (Інтерв'ю з Яною, 2021 р.).

Важливу роль у житті польських сімей відігравали великі релігійні свята. Діти любили свято, бо вдома панувала особлива атмосфера: за столом збиралася вся родина, а хатою розносилися аромати випічки та інших смаколиків. Святкування були традиційними: на Різдво – це 12 страв, коляда, та Пастерка (Різдвяна Меса): «Але я пам'ятаю, ще ту дерев'яну хату, як бабця на Різдво місила ті медівники, плячки, завжди був плячок з яблуками і маківник, кожній родині давала. І запах тої рожі, варення рожі, так дуже пам'ятаю. Ті пампухи з тою рожею» (Інтерв'ю з Яною, 2021 р.). Відвідувати Меси, як і Служби Божі, вдавалося не завжди, та все ж релігія, навіть зведена лише до приватної молитви, залишалася важливою складовою буття: «Не було одягу, як мої сестри йшли до костелу, то мінялися, та тоді, то брали татові куртки і вдягалися і йшли до костелу до Мостиськ. І так по черзі. Служба була 2 рази, так мінялися, і чоботами, і всім. Тепер не хочеться в то вірити» (Інтерв'ю з Юзефією, 2023 р.). На Великдень традиційно пекли паску, готували м'ясні страви, освячували їх, а опісля робили спроби перших виходів на природу після довгої зими (Інтерв'ю з Станіславою, 2023 р.).

Через різницю в календарях могли святкувати по черзі «польські» та «українські» свята. У дитинстві Україна в ідентичності поляків з'являлася саме крізь призму свята, знайомства з традиціями, які дуже часто перепліталися та накладалися, та в спілкуваннях українською мовою за святковим столом (Інтерв'ю з Андрієм, 2023 р.). Із дорослішанням українська мова та культура ставали все ближчими, а дехто виношував у собі симбіоз польського й українського одразу з пелюшок, завоюючи обидві мови як рідні: «Я тожє коліжанки мала українські, як діти ми між собою не робили різниці ... як поляки були, мої коліжанки, то ми говорили з ними по польськи, а як українці то по українськи. Принижування, такого не було, я такого не відчувала» (Інтерв'ю з Станіславою, 2023 р.). Життя в українському соціумі схияло володіти українською мовою, а життя в радянській державі – до опанування російської. Таке розмаїття мовних ідентичностей інколи ставало додатковим аргументом у твердості власного вибору. Тоді польськість сприймалася як форма інакшості та винятковості у штучно створеному одноманітні радянського простору.

Утвердженню польської ідентичності сприяло телебачення та література. На прикордонні телевізори чудово ловили сигнали польських телевізійних веж, тому діти з задоволенням дивилися польські мультфільми та фільми. Окрім того, діти багато читали. Серед книжок користувалися популярністю «Чотири танкісти і пес» Януша Пшимановського (Janusz Przymanowski), «Злий» Леопольда Тирманда (Leopold Tyrmand) та інші (Culture. pl., 2016). Особливо цінувалися твори польських

письменників, перекладені українською мовою. Добрі книжки були в дефіциті, тому поширеною практикою був обмін ними між собою. Перегляд телебачення та читання літератури формували контакт із Польщею на ціннісному рівні, закладаючи через візуальні й уявні образи ідеї добра і зла, мужності і слабкодухості, підтримки і зради за посередництвом польських мови та культури.

Реалізувати вибір ідентичності юридично можна було в 16 років, коли дитина отримувала перший паспорт. У радянському паспорті була графа національності, про яку запитували у дитини або могли вписати самостійно на підставі свідоцтва про народження. Для дітей, які зростали в мультикультурному середовищі, часто такий вибір був складним, бо важко було відокремити внутрішнє відчуття від громадянської приналежності. У деяких сім'ях, переважно мішаних, на ґрунті вибору національності навіть виникали конфлікти: «Коли я отримала тільки перший свій паспорт в 16 років я вирішила записати собі національність полька. Ну звичайно тоді мій тато [українець за національністю – І. Д.] дуже образився і так були в нас якісь конфлікти, довший час він на мене ображався, але тепер він уже це нормально сприймає» (Інтерв'ю з Лілею, 2016 р.).

Така ситуація була не винятковою, а радше типовою для мішаних сімей. У пані Лілі мама була полькою, а тато – українцем. На її виховання та формування особистості великий вплив мала власне мамина, тобто польська родина. Дідусь Лілі брав участь у Другій світовій війні у складі польської Армії Крайової, пройшов через ув'язнення у німецьких концтаборах. Історія його життя значною мірою сформувала світогляд дівчинки. Маленька Ліля багато часу проводила з бабусею, вчилася перших польських молитов та букв і захоплювалася гармонією й інтелігентністю своєї родини. Сім'я також була релігійною. У будинку бабусі облаштували невелику капличку, куди приїжджав священник, щоб таємно відправити Святі Меси. Та все ж, вступаючи у комсомол, дівчинка сказала, що Бога немає, про що й досі шкодує.

Український чинник у житті пані Лілі теж відігравав важливу роль. Його уособлював батько, його родина, релігійні свята, які завжди були «подвійні», бо однаково готувалися як до «польського», так і до «українського» Різдва і Великодня. Як згадує респондентка, «з татової сторони так теж вчителі вони були, друга бабуся була вчителька початкових класів, і дід був вчителем історії, але щось мені так власне закладалося і тому я вибрала цю національність польську, напевно для мене важливе було і це “Отче наш” польське, і всі молитви і та комунія, яку ми готувалися, і ті всі свята, в мене все було зв'язано з польськими традиціями, тому я напевно себе так ідентифікувала більше за національністю» (Інтерв'ю з Лілею, 2016 р.). Тато дівчинки не вловив причин її національної самоідентифікації, був здивований, що вона не почувала себе українкою. Дилеми вибору ідентичності у цій ситуації були нескладними для дівчинки, але незрозумілими для її оточення.

Більшість респондентів, які виховувалися на пограниччі у польських чи змішаних сім'ях, згадують про своє дитинство як «звичайне та цілком нормальне» (Інтерв'ю з Наталією, 2016 р.). Для багатьох із них стало нормою відчувати себе поляком, будучи громадянином Радянського Союзу і однаково комфортно почувати себе в різнобарв'ї польської та української мов і культур, вважаючи обидві своїми (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.). Інтегровані в радянське суспільство, діти не відчували себе іншими чи особливими, але розуміли, що їх побут і сімейні традиції

дещо відрізняються від однолітків і тієї картини світу, яку транслювали ЗМІ. Батьківщину своїх предків вони уявляли за кордоном. Водночас вони залишалися дітьми свого часу і своєї реальності. Були такими ж хлопчиками та дівчатками, як їх однолітки, під впливом пропаганди вірили у «високі ідеали» соціалізму, знали вірші про Володимира Леніна (Владимир Ленин), вивчали історію партії і уявляли себе героями радянської літератури, сприймали радянське повсякдення як норму. Симбіоз польського, українського та радянського був реальністю пограниччя та творив особливу ідентичність, яка була продуктом конкретного часопростору.

«Національність польська, громадянство українське»: дитячі практики жителів с. Стрілецьке Яворівського р-ну Львівської обл. Окремий досвід збереження польської ідентичності у повоєнній УРСР накопичили мешканці с. Стрілецьке на Львівщині, яке уникло переселенських процесів та збереглося як місце компактного проживання польської спільноти. Жителів села оминув особиста травма від втрати малої Батьківщини, і вони зберегли свою національну та релігійну ідентичність на рідній землі до сьогодні.

Село Стрілецьке, що розкинулося на р. Січна, розташоване за 6 км від колишнього районного центру, м. Мостиська. У радянські часи тут була початкова школа, бібліотека і клуб (Маланчук, 1968, с. 497). Однак до села не було нормальної дороги, туди не ходив автобус, а саме село вважали «неперспективним» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.). На території села не дозволяли набувати земельні ділянки для приватних будинків нікому, крім колгоспників. За матеріалами «Історії міст і сіл Української РСР», у Стілецькому проживало 520 людей (Маланчук, 1968, с. 497). Усі вони були етнічними поляками. Хоча в селі не було жодного «місця пам'яті», пов'язаного з польською історією, жителі завжди відчували себе поляками, не покидали рідну землю, тут створювали сім'ї та народжували дітей.

У такому середовищі формувати польську ідентичність було простіше, ніж у межах однієї сім'ї. Це відбувалося не лише вдома, а й у середовищі односельців. Діти змалку почували себе поляками (Інтерв'ю з Ренатою, 2023 р.). Польська мова була для них рідною, яку вони активно практикували, поки їхнє життя обералося навколо села. З дорослішанням вони розуміли, що польська мова окреслює кордони їх ідентичності. Саме польською вони зберігали таємниці віри, культури та приватності у листах: «Мій брат, його любили як поляка, бо він служив в Росії далеко, усурійський край, я пам'ятаю, він все писав до мене по польськи, і казав пиши по польськи до мене, бо моїх листів ніхто не прочитає» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.).

Навчання у школі, поїздки у Мостиська, знайомство з новими друзями відкривали для дітей із польських сімей нову реальність, ключем до пізнання якої була українська мова. Дитина в шестирічному віці сприймала її досить швидко, легко переключалася у розмові з польської на українську, і навпаки (Інтерв'ю з Андрієм, 2023 р.). Українська мова та традиції, які були в дечому схожі на польські, органічно впліталися у життя і з дорослішанням ставали його вагомим частиною. Сприяли контакту і дружні міжособистісні відносини між поляками та українцями. У 70–80-х роках ХХ ст., на противагу попереднім десятиліттям, коли за польську мову могли засудити словом, а в школі й занижити оцінку, різницю між дітьми через національність не робив ніхто (Інтерв'ю з Юзефією, 2023 р.). У родині

однаково ставилися як до поляків, так і до українців, акцентуючи на тому, що між ними трапляються добрі та погані люди. Роки співжиття, взаємоповага до звичаїв і традицій утвердили на рівні локальної спільноти переконання, що конфлікти між поляками та українцями творяться політиками, тоді як особисті взаємини ґрунтуються на добросусідстві (Руденко, 2018).

У той час, коли реальне мовне та культурне сусідство сприяло взаємодії й перехресному засвоєнню культурних практик між українцями та поляками, радянський сегмент, який швидко заповнив чи не увесь простір, був для них однаково чужим. Для дитини, яка навчалася у школі з українською мовою викладання, а вдома спілкувалася польською, російська була складною та незрозумілою, та все ж обов'язковою для вивчення: «Українську мову вивчив в школі. Перехід складним не був, я ще вчив російську, може з російською більше [проблем] було. Я ще вчив англійську потім, ну з англійською мені трудно і до сьогодні» (Інтерв'ю з Андрієм, 2023 р.). Для дитини пограниччя російська не була інструментом інтеграції у радянський простір. У нього дитина інтегрувалася через школу, виховні бесіди, дитячі та молодіжні організації, газети, телебачення, плакати. Дітям здавалося, «що все так і має бути і є абсолютно нормальним» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.).

Дитина з польської сім'ї важко сприймала радянську антирелігійну пропаганду, заперечення існування Бога. Атеїзм активно насаджували в школі, забороняли ходити до церкви чи костелу (Інтерв'ю з Лілією, 2023 р.). Деякі респонденти згадують, що написати фразу «Бога нема» на листку змушували вчителі, але до середини 70-х років ХХ ст. це явище зникло: «А дитиною казали, не можна, не можна водити, і ще в Липниках вчилися, мали писати, що Бога немає, писали, заставляли, на релігійні свята мусіли йти до школи» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.). Діти-поляки виховувалися в традиціях католицької віри та любові до Бога, вміли молитися та, попри заборони, справно відвідували діючий костел Івана Хрестителя у Мостиськах (Інтерв'ю з Андрієм, 2023 р.). Яскравим спогадом для всіх стрільчан була Перша сповідь. До сповіді готувала старша жінка, пізніше – катехетка (Інтерв'ю з Юзефією, 2023 р.). Респонденти пригадують грубі зошити для підготовки, екзамен на 100 питань та саме таїнство, яке відбувалося у костелі. До костелу діти приходили у звичайному одязі, щоб не показувати цілі приходу, а вже в різниці переодягалися у святкові плаття з віночками чи костюми: «І потім коли було причастя, то вже всі разом, гарно одягнені, сім'я, йшли до Мостиськ на ту службу до першої сповіді, до першого причастя і потім вже була гостина вдома» (Інтерв'ю з Андрієм, 2023 р.).

Для поляків костел був не тільки місцем молитви, а й місцем зустрічі та формування польської спільноти у замкненому, антирелігійному середовищі. У костелі зустрічалися не тільки стрільчани, а й жителі Мостиськ, Крисович, Липників та інших сіл (Інтерв'ю з Марією, 2023 р.). Особливо цікавою була дорога до костелу; респонденти згадують, що вони ніколи не ходили самі, завжди всім селом. Дорогою, в часі Різдва, колядували або розповідали цікаві історії: «Як нам далеко до костелу було, і люди дружні були, нам до Мостиськ, 5 кілометрів, то ми йшли так напівперек, так йшли і так ходили. Ми йшли дружно, люди разом, по дорозі колядували, дружні були, дружніші, ніж тепер. Колядували польські коляди, не гонили, я тільки пам'ятаю як пішла на роботу то вже гонили» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.). Респонденти стверджують, що їм не забороняли такі походи,

а міліція ніколи не зупиняла дорогою. Перебування у такій спільноті з дитинства прищеплювало дітям відчуття єдності та відмінності від довколишнього світу, власної унікальності, маркерами якої були мова та релігія.

Повагу та любов до Польщі примножували родичі-поляки, які часто приїздили в гості й допомагали родичам. Чи не кожна сім'я у Стрілецькому мала таку допомогу з-за кордону. Привозили переважно одяг, який тут був у дефіциті, та побутову хімію (Інтерв'ю з Юзефією, 2023 р.). Для дітей – солодощі, яких у місцевому магазині було неможливо купити, а також книжки польською мовою: «Ну ті шоколадки, це було, ці книжки, ці Байки Грімм, потім були молитви, була та фігурка, образи 2 таких висіли, до сих пір вони ще є, такий Ісус Христос і Матінка Божа, такі гарні образи, великі, ну вони на картоні, але такі гарні дуже, там писало по-польськи, ще ну напевно було багато речей ще таких, пам'ятаю лижі такі стрієк передав вуйкові гірські лижі, такі спортсмени, що мій дід, що його брат» (Інтерв'ю з Лілією, 2023 р.).

Іноді батькам із дітьми вдавалося погостювати у родичів у Польщі кілька днів. До таких мандрівок готувалися особливо ретельно, бо найскладніше було отримати документи на перетин кордону. У подорожах Польщею дітей найбільше вражала архітектура та магазини. Через активні зв'язки з Польщею у багатьох жителів Стрілецького хоча б раз за життя виникало питання про виїзд за кордон. У таких ситуаціях діти ставали заручниками батьківської волі. Та все ж лєвова частка сімей вирішували залишитися на землі, яку вони здавна вважали своєю (Інтерв'ю з Андрієм, 2023).

Важливу роль в утвердженні польської самобутності мешканців Стрілецького відіграла саме монолітність локального простору. В умовах радянського режиму власне село та його простір стали активними діями, які оберігали, об'єднували та примножували польський спадок через відчуття зв'язку з попередніми поколіннями на цій землі. Ідентичність стрільчан можна визначити як «національність польська, громадянство українське» (Інтерв'ю зі Станіславою, 2023 р.). Любов до Польщі, її мови та культури формувала «внутрішню» ідентифікацію себе як польки/поляка. Роки співжиття з українцями в українському середовищі за межами села сприяли вихованню поваги та формуванню додатково української ідентичності, яка, на противагу «польській внутрішній», набувала форм «зовнішньої». Парадигма двох Батьківщин (великої – Польщі та малої – України) була відповіддю на виклики, спровоковані тогочасними обставинами.

* * *

Формування польської ідентичності на пограниччі було неоднорідним і відбувалося не завдяки, а радше всупереч зовнішнім обставинам. Радянський режим та асиміляційні процеси спонукали до того, що багато поляків втрачали контакт із батьківською ідентичністю. Та все ж близькість до кордону, вплив родини й оточення, ревне оберігання мови, культури та католицької віри сприяли тому, щоб поляки на пограниччі почували себе впевнено і комфортно. В умовах дорослішання у польських чи змішаних польсько-українських сім'ях польська вісь постійно існувала у житті дітей. Під тиском радянської пропаганди, ворожої

до народних звичаїв і традицій, відчуття самотності та інакшості поляками не притуплювалося, а, навпаки, загострювалося.

У вихованні дітей багато уваги приділяли вивченню польської мови, знайомству зі зразками культури і традицій, молитві вдома та в костелі. Плеканню польської ідентичності сприяло читання книжок, перегляд телепередач, спілкування польською вдома, релігійні свята, які були не лише даниною традиціям, а й збереженням спільності та єдності з усім польським народом. Саме Костел у радянський час був місцем гарту віри та традицій, які примножувалися та охоронялися сім'ями. Богослужіння ставали місцем зустрічі всієї польської спільноти, давали змогу побути серед «своїх». Особливо це цінувалося тоді, коли в населених пунктах костелів не було, а до діючих доводилося долати немалий шлях.

Обставини пограниччя, симбіоз культур спонукали дітей бути гнучкими у вподобаннях, переконаннях і знаннях. Світ довкола схиляв до доброго володіння українською мовою, а політичний режим змушував вивчати російську. Співжиття з українцями, участь у їх громадському та політичному житті, знайомство з їхньою культурою та традиціями ще з дитячих років утверджували відчуття, що Україна є близькою і навіть рідною. Це сприяло формуванню у поляків подвійної ідентичності, зміст якої полягав у прийнятті власної польської національності, одночасно з визнанням українського громадянства та лояльності.

Українська ідентичність була не лише формальним визнанням реальності, а й формувалась із розумінням того, що добробут і комфорт на спільній землі можуть бути створені лише разом та у взаємодії. Підвалини такого світовідчуття були закладені у дитинстві: у розмовах, у школі, спільному проведенні часу, святкуванні почергово «польських» та «українських» свят. Українська ідентичність була для дітей із польських родин ближчою, ніж радянська, яка крізь призму російської мови та зросійщення сприймалася радше як ворожа, але одночасно обов'язкова для безпроблемного функціонування.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

Аркуша, О. (2009). Польський і російський чинники у формуванні сучасної національної свідомості галицьких українців: історичний досвід і сучасні паралелі. *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*, 144–209.

Бакула, Б. (2010). Креси без узаємних викреслювань. *Критика*, 1–2 (147–148), 16–22.

Верменич, Я. (2012). Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України*, 6. <http://surl.li/ogvpc>

Верменич, Я. (2019). *Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи*. Київ.

Гальчак, Б. (2013). Польський міф про «Східні Креси» в польсько-українських відносинах. *Історичний архів*. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ians_2013_11_16.pdf

Зашкільняк, Л. (2009). Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики. *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*, 7–35.

Інтерв'ю з Андрієм, 1979 р. н., записане у с. Стрілецьке 20 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Вікторією, 1966 р. н., записане у м. Яворові 15 серпня 2017 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Елеонорою, 1976 р. н., записане у м. Мостиська 15 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Лілею Графінською, 1969 р. н., записане у м. Яворові 10 квітня 2016 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Лілією, 1976 р. н., записане у с. Стрілецьке 20 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Марією, 1973 р. н., записане у с. Крисовичі 21 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Наталією Костишин, 1958 р. н., записане у м. Яворів 28 березня 2016 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Ренатою, 1973 р. н., записане у с. Стрілецьке 20 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Софією Міхневич, 1945 р. н., записане у м. Яворові 12 квітня 2016 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю зі Станіславою, 1961 р. н., записане у с. Стрілецьке 20 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Юзефією, 1944 р. н., записане у с. Стрілецьке 20 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Ядвігою, 1970 р. н., записане у м. Мостиська 15 жовтня 2023 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Інтерв'ю з Яною Марковською, 1974 р. н., записане у м. Яворові 20 листопада 2021 року. Інтерв'юер Ірина Деревчук. *Архів автора*.

Калакура, О. (2006). Поляки на землях України: ментально-етнографічний портрет XX ст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 30(1), 173–186. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_30%281%29_19

Книжки мого дитинства. (2016). *Culture.pl*. <https://culture.pl/ua/stattia/knyzhky-moho-dytynstva>

Кривошеїн, В. (2017). Ментальні ризики в ракурсі «Ми» – «Вони». *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2(88), 264–278.

Макаренко, С. (2012). Національна ідентичність як складова формування я-концепції особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2(2), 345–354.

Маланчук, В. (гол. редкол.). (1968). *Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Львівська область*. Київ.

Нікон, Н. (2019). Українське пограниччя як простір практик та ідентичностей. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний*

інститут». *Політологія. Соціологія. Право*, 3(43). <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/195693>

Радь, Т. (2014). Українсько-польське пограниччя: Закерзоння та Східні Креси. Частина 3. *Вісник Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань*, 4(16). <https://lemky.lviv.ua/?p=2712>

Руденко, Є., Сарахман, Е. (2018). *Папа замість Бандери. Як поляки України виживають між двома вітчизнами*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/02/19/7172067/>

Сілецький, Ю. (2009). Стереотипи «ляха» та «москаля» у традиційному світогляді українців: спільні та відмінні риси. *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*, 96–143.

Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність* (П. Тарашук, пер. з англ.). Київ: Основи.

Трошинський, В. (заг. ред). (2018). *Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти*. Київ.

Явір Іскра, Б. (2014). Ідентичності. *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/29060>

Głowacka Grajper, M. (2013). Zbiorowości polskie w zachodnich republikach byłego ZSRR. *Studia BAS*, 2(34), 51–84.

Kłoskowska, A. (1992). Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej. *Kultura i Społeczeństwo*, 1, 136–142.

Mędrzecki, W. (2010) Pogranicze polsko-ukraińskie. Perspektywa polska. *Materiały z XIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii*. <http://surl.li/ogvtj>

Stadnicki, G. (2008). Miasto jako «pogranicze kulturowe». *Polskie pogranicza w procesie przemian*, 1. Wałbrzych: WWSZiP, 101–115.

REFERENCES

Arkusha, O. (2009). Polskyi i rosiiskyy chynnyky u formuvanni suchasnoi natsionalnoi svidomosti halytskykh ukraintsiiv: istorychnyi dosvid i suchasni paraleli. *Istorychni myfy i stereotypy ta mizhnatsionalni vidnosyny v suchasni Ukraini*, 144–209 (in Ukrainian).

Bakula, B. (2010). Kresy bez uzaiemnykh vykresliuvan. *Krytyka*, 1–2(147–148), 16–22 (in Ukrainian).

Vermenych, Ya. (2012). Pohranychchia yak sotsiokulturnyi fenomen: prostorovy vymir. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 6. <http://surl.li/ogvpc> (in Ukrainian).

Vermenych, Ya. (2019). *Terytorialna identychnist ukrainskoho pohranychchia: istorychni vytoky ta heopolitychni vplyvy*. Kyiv (in Ukrainian).

Halchak, B. (2013). Polskyi mif pro «Skhidni Kresy» v polsko-ukrainskykh vidnosynakh. *Istorychnyi arkhiv*. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ians_2013_11_16.pdf (in Ukrainian).

Zashkilniak, L. (2009). Istorychni mify i stereotypy yak skladova suspilnoi svidomosti ta sotsialnoi praktyky. *Istorychni mify i stereotypy ta mizhnatsionalni vidnosyny v suchasnii Ukraini*, 7–35 (in Ukrainian).

Interviu z Andriiem, 1979 r. n., zapysane u s. Striletske 20 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Viktoriieiu, 1966 r. n., zapysane u m. Yavorovi 15 serpnia 2017 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Eleonoroiu, 1976 r. n., zapysane u m. Mostyska 15 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Lileiu Hrafinskoiu, 1969 r. n., zapysane u m. Yavorovi 10 kvitnia 2016 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Lillieiu, 1976 r. n., zapysane u s. Striletske 20 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Mariieiu, 1973 r. n., zapysane u s. Krysovychi 21 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Nataliieiu Kostyshyn, 1958 r. n., zapysane u m. Yavoriv 28 bereznia 2016 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Renatoi, 1973 r. n., zapysane u s. Striletske 20 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interv'yu z Sofiieiu Mikhnevych, 1945 r. n., zapysane u m. Yavorovi 12 kvitnia 2016 roku. Interv'yuier Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu zi Stanislavoiiu, 1961 r. n., zapysane u s. Striletske 20 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Yuzefiieiu, 1944 r. n., zapysane u s. Striletske 20 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Yadvihoiiu, 1970 r. n., zapysane u m. Mostyska 15 zhovtnia 2023 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu z Yanoi Markovskoiu, 1974 r. n., zapysane u m. Yavorovi 20 lystopada 2021 roku. Interviuer Iryna Derevchuk. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Kalakura, O. (2006). Poliaky na zemliakh Ukrainy: mentalno-etnografichniy portret XX st. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 30(1), 173–186. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipend_2006_30%281%29_19 (in Ukrainian).

Knyzhky moho dytynstva. (2016). *Culture.pl*. <https://culture.pl/ua/stattia/knyzhky-moho-dytynstva> (in Polish).

Kryvoshein, V. (2017). Mentalni ryzyky v rakursi «My» – «Vony». *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2(88), 264–278 (in Ukrainian).

Makarenko, S. (2012). Natsionalna identychnist yak skladova formuvannia yakontseptsii osobystosti. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna*, 2(2), 345–354 (in Ukrainian).

Malanchuk, V. (Ed.). (1968). *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR*: v 26 t. Lvivska oblast. Kyiv (in Ukrainian).

Nikon, N. (2019). Ukrainske pohranychchia yak prostir praktyk ta identychnosti. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi*

instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 3(43). <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/195693> (in Ukrainian).

Rad, T. (2014). Ukrainsko-polske pohranychchia: Zakerzonnia ta Skhidni Kresy. Chastyna 3. *Visnyk Svitovoi Federatsii Ukrainskykh Lemkivskykh Obiednan, 4(16) <https://lemky.lviv.ua/?p=2712> (in Ukrainian).*

Rudenko, Ye., & Sarakhman, E. (2018). *Papa zamist Bandery. Yak poliaky Ukrainy vyzhyvaiut mizh dvoma vitchyznamy*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/02/19/7172067/> (in Ukrainian).

Siletskyi, Yu. (2009). Stereotypy «liakha» ta «moskalia» u tradytsiinomu svitohliadi ukraintsiiv: spilni ta vidminni rysy. *Istorychni myfy i stereotypy ta mizhnatsionalni vidnosyny v suchasni Ukraini*, 96–143 (in Ukrainian).

Smit, E. (1994). *Natsionalna identychnist*. (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).

Troshchynskyi, V. (Ed.). (2018). *Formuvannia ukrainskoi identychnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoretychni i politychni aspekty*. Kyiv (in Ukrainian).

Yavir Iskra, B. (2014). Identychnosti. *Zbruch*. <https://zbruc.eu/node/29060> (in Ukrainian).

Głowacka Grajper, M. (2013). Zbiorowości polskie w zachodnich republikach byłego ZSRR. *Studia BAS, 2(34)*, 51–84 (in Polish).

Kłoskowska, A. (1992). Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej. *Kultura i Społeczeństwo, 1*, 136–142 (in Polish).

Mędrzecki, W. (2010) Pogranicze polsko-ukraińskie. Perspektywa polska. *Materiały z XIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii*. <http://surl.li/ogvtj> (in Polish).

Stadnicki, G. (2008). Miasto jako «pogranicze kulturowe». *Polskie pogranicza w procesie przemian, 1*. Wałbrzych: WWSZiP, 101–115 (in Polish).

Iryna DEREVCHUK

Master of History

PhD student of the M. Hrushevsky Department of Modern History of Ukraine

I. Franko National University of Lviv

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9776-5127>

e-mail: iraderevcuk@gmail.com

**THE SEMANTICS OF THE IDENTITY OF A RESIDENT
OF THE UKRAINIAN-POLISH BORDER AREA
IN THE 1960^s–1980^s OF THE 20th CENTURY THROUGH THE PRISM
OF THE MEMORY OF A CHILD OF POLISH ORIGIN**

The article examines the particularities of child-rearing and national identity formation in Polish families on the Ukrainian-Polish border in the 1960^s–80^s based on in-depth oral history interviews. It was found that these characteristics could vary depending on the place of residence, the compactness or dispersion of the Polish community, as well as the type of upbringing and the atmosphere within the family itself. It is noted that in the early 1980^s,

Polish families became increasingly mixed and thus more easily assimilated into Ukrainian and Soviet spaces.

It has been shown that the choice of their own identity, which was documented at the age of 16 when the person received a passport and filled in the «nationality» column, was obvious for children who grew up in a fully Polish family, and difficult for children from mixed families, whose daily routine and parental influence tipped them one way or the other. The peculiarities of the functioning of historical memory and the reasons for its erasure in Polish families at the stage of intergenerational transmission are analyzed. It was found that language and church were the main factors of a child's identity. For most of the interviewees, learning Polish began in early childhood and was facilitated by the family environment, Polish books and television.

The church played a dual role as a place of prayer and repentance, and as a place of meeting and communication within the Polish national community. Although churches were closed in most towns and villages along the border, and the journey to neighbouring churches was long and difficult, parents took their children to the Worship. It is stated that the children's integration into the Ukrainian environment was facilitated by friendly communication in the Ukrainian language, while Soviet identity was imposed from outside through school, compulsory study of the Russian language and propaganda lessons. As a result, it has been emphasized that most people from Polish families adopted a dual Polish-Ukrainian identity in the form of a loyal combination of Polish nationality and Ukrainian citizenship. A significant part of the source base of the study consists of interviews recorded in the Striletske village (Yavoriv district, Lviv region), where the area of compact settlement of the Polish population has been preserved.

Keywords: childhood, ukrainian-polish borderland, history of everyday life, soviet everyday life, oral history, national identity.